

Are you there Spirit you are there

Tyto lidové písně pojednávají o nejrůznějších tématech a říkalo se jim velmi různě - černošské spirituály, černošské duchovní písně, jubilee, minstrelly, tory songy, pracovní písně, písně otroků, plantážní písně, chain gang songs nebo corn ditties. Protože bílí páni byli názoru, že díky pokřesťanství se jejich otroci slušně chovají, podporovali náboženské aktivity a na plantážích stavěli „domy chvalořečení“, kde mohli otroci tančit, zpívat a bubnovat. Ať už v průběhu jejich náboženských shromáždění nebo na poli, doma či v kostele nechali v kteroukoli denní dobu zotročené *noirs* téměř vždy si potichu zpívat nebo pobrukovat. A onen paradox, že něčí svoboda byla tak brutálně omezena, ale zároveň nebyla omezena možnost vyjádřit, co člověk cítí, byla dvojsečná jako otroctví samo. Toto pokrytectví v některých církvích vyvovalo takové napětí, že se jejich duchovní či pastoři oběsili, protože nedokázali jinak vyřešit to, že měli žít podle pravidel amerického Jihu, ale zároveň i podle lidských zákonů a Božího řádu.

Během náboženských shromáždění otroci systematicky používali tyto „písně“, aby zdůraznili poselství Evangelia, ale také jako vyjádření výčitky, sdělení nových informací, klepů. Tito stateční lidé zpívali nejen proto, že zpěv byl samozřejmou součástí jejich kultury, ale také aby překonali bolest, vyjádřili emoce, hněv nad individuální i kolektivní zkušeností otroctví. Prostřednictvím písní prostě hledali svobodu, osvobozovali se o každodenních krutostí, které museli zažívat. Otroci skutečně museli podstupovat obrovskou míru fyzické a emocionální bolesti, jejich život znamenal zoufalství, krev, pot a slzy. Díky vnitřní síle a spojení s Bohem se však těmto vynalézavým a neobyčejným lidem podařilo dosáhnout „země zaslíbené“.

Do roku 1865 většina Afričanů, kteří dorazili do Nového světa, pocházela ze západoafrického pobřeží. První nástrahou pro ně byla samotná cesta přes oceán, tzv. middle passage, poté, co byli většinou odtrženi od matky/otce, prodáni a uneseni ze svého domova. Cestu do naprosto cizího světa provázely nemoci, dehydratace, hlad a nebezpečí utopení. Na konci cesty byla nová země, Amerika, „země svobody“. Jenže tam jeve skutečnosti čekaly další útrapy, vyčerpání následkem horka, označkování (jako by byli dobytek), bití, bičování, často tak surové, že vedlo k zmrzačení, amputace, při nichž docházelo k vykrvácení, smrt upálením, oběšením nebo sebevraždou.

Pokud jste Afroameričané, právě takto, tímto odporným a hrozným způsobem začíná vaše historie. Je úžasné, že naši předkové věřili, že nebude pořád takto pokračovat; že nějakým způsobem dojde k tomu, že budou osvobozeni. Útěchu ve svém osudu našli v náruči Boha, ať už to byl Bůh monoteistický, polyteistický nebo panteistický. A skutečně i po 150 letech přinášejí spirituály, do nichž jejich tvůrci vkládají celou svou duši, dnes stejně jako v oné době, vnitřní klid těm, kteří trpí, trápí se, tápou, těm, kterým je různým způsobem ubližováno. A my jsme i přes podmínky, do nichž jsme byli zrozeni, přežili, leccého jsme dosáhli, tvoříme nedílnou součást americké společnosti, jsme lékaři, právníci, politici, vynálezci, vrcholoví manažeři, umělci a mezi zaměstnání, které vykonáváme, patří i to nejprestižnější - prezident Spojených států.

Bez ohledu na africké písňové kořeny (kde se poskytuje ponaučení prostřednictvím jinotaje) jsou texty spirituálů výrazem hlubokého náboženského citění STARÉHO SVĚTA. Vyrůstají z hluboké touhy po svobodě a jsou inspirovány poselstvím Starého a Nového zákona o Spasiteli Ježíši Kristu a jeho dobré zprávě o spasení. Obsahují také skryté významy, které poskytovaly návody k útěku, včetně vhodné trasy (tzv. underground railroad). Např. „Země zaslíbenou“ se chápala „země svobody pro otroky na sever od řeky Ohio“ - ta v textech vystupovala jako řeka Jordán. Jinými narážkami bylonapř. „přebrod' řeku“ (jinak by byli lidé na útěku vystopováni psy) nebo vyskoč „na vůz“ (tak bylo možné překonat delší vzdálenosti a uniknout pozornosti bílého obyvatelstva ve městech a nakonec se dostat na svobodné území a začít nový život).

Spirituály fungovaly jako forma kázání, rozmluvy s přírodou a Bohem nebo zamyšlení nad ponurým a bolestným životem, který popisovaly: práci na poli nebo na plantáži, shromáždění v improvizovaných kostelích nebo kaplích a život v příbytcích otroků (v kterých se často spalo na zemi). Texty vždy obsahovaly prvek spojení s někým či něčím vyšším, Bohem, Původcem, Stvořitelem, Milosrdným, který je osvobodí, podobně jako dnes, kdy se lidé obracejí k Nebesům, Bohu, Bohům, když zažívají bolest či ztrátu někoho blízkého, se oni takto spojili se svými africkými kořeny, aby byli vysvobozeni ze své doby na novém „ostrově utrpení“.

Spirituály nejsou pouze zrcadlem výše popsaných zkušeností. Jsou to rozmanité skladby, které vyjadřují nepřeborné množství nálad, citů a pocitů. Každá skladba mluví sama za sebe. Zpěvák rozmlouvá s Bohem, přemítá o svých strastech, nadějích a obavách, někdy radí svému imaginárnímu já nebo varuje možného „hříšníka“. Poselstvím je téměř vždy osvobození od toho, co ho tíží a souží jeho duši - všichni nakonec budou osvobozeni a budou „odměněni“. Jde tedy o univerzální poselství, které našlo širokou odezvu v černé a bílé kultuře v 50. a 60. letech během boje za občanská práva, který k sobě připoutal pozornost a vyvolal sympatie k právům černošského obyvatelstva. Písně jako By and By nebo pozdější Precious Lord a We shall Overcome provázely tento boj, jenž se bohužel ještě nepodařilo dovést ke kýženému cíli a jehož významnými projevy byly jak nepokoje, tak též kulturní hnutí černošské renesance, zrod Black consciousness, ale i Resurgence of Inequality a změna celosvětového nazírání na tuto problematiku.

Spirituály tehdy a dnes

Významný pěvec a skladatel Burleigh podporoval rozvoj americké vážné hudby (bohatě inspirované hudbou lidovou) také prostřednictvím kontaktu se skladatelem Antonínem Dvořákem, který byl jeho učitelem skladby, jeho přítelem a důvěrníkem a jehož melodie ho často inspirovaly. Proto jsem se rozhodl zařadit Going Home - transcendentní skladbu, která je možná původní, ale možná také úpravou Dvořákova motivu. Hudební vědci si nejsou jisti, zda spirituál předcházel Dvořákově symfonii či naopak. Je dost možné, že Going Home skutečně je založeno na nezapomenutelném a procítěném motivu anglického rohu z druhé věty Dvořákovy Novosvětské symfonie, kterou poprvé uvedla Newyorská filharmonie v roce 1893. Já jsem na něj poprvé narazil, když jsem byl požádán o provedení vzpomínkového recitálu pro Bostonský symfonický orchestr na počest vynikajícího umělce, tenoristy Rolanda Hayse, který koncertoval po celém světě s programem bílé (velikáni evropské vážné hudby) a černé hudby (spirituály). Provedl jsem jej poté při přednáškovém recitálu Josepha Horowitza pro Newyorskou filharmonii. Text písně se většinou připisuje Williamu Armsu Fisherovi, dalšímu vlivnému žákovi A. Dvořáka a zřejmě také spolužákovi H.T. Burleigha, ale v mých představách

v souvislosti s ní figuruje především právě Burleigh, jak svým nádherným hlasem tuto píseň zpívá jak Fisherovi, tak právě Dvořákovi. Je to vlastně logické, protože text této nádherné úpravy výborně předává poselství o osvobození od otroctví a intenzivně navozuje atmosféru doby, kdy bylo otroctví na Jihu pravidlem a projevovalo se ve své nejkrutější podobě. Muzikoložka Carol Ojaová k němu poznamenává, že „vykresluje obraz spirituálů, v nichž „doma“ znamená „v nebi“. „Ještě hlouběji pak v něm nalézáme dojemný výraz nostalgie ducha, kterou cítí každá lidský bytost.“ - W.A.Fisher

Když jsem studoval na Tanglewoodu v Berkshires, sídle Bostonského symfonického orchestru a místě, kde se připravují a účinkují jedni z nejmladších a nejtalentovanějších instrumentalistů a pěvců na světě, chodil jsem spolu se spoustou zpěváků z celého světa také na předmět „Spirituály“, který jsme měli vedle předmětů věnovaných např. francouzským a německým písňovým a operním skladatelům a libretistům. Poté, co jsme dostali první zadání ze spirituálů, za mnou potají přišlo hodně mých kolegů a stydlivě se mě ptali: „Jak já můžu zpívat spirituál? Vždyť to vlastně bude z mé strany projev neúcty! Tuhle hudbu jsem nikdy nezpíval, a ani nemůžu. Nikdy jsem nebyl otrok.“ Udivilo mě to a snažil jsem se s každým z nich mluvit a říct jim něco ve smyslu: „Nejsem Francouz ani Němec, Ital, Španěl nebo Rus, a přesto se snažím zpívat v 11 jazycích, jako by to byly mé mateřské jazyky, a tak jako vy jsem strávil spoustu hodin studiem správné výslovnosti, snahou o pochopení dané kultury a z ní vyplývajících pocitů. Brahmsův styl je úplně jiný než Straussův, Schubertův, Bachův nebo Mozartův. Fauré se liší od Berlioze a Debussyho tak jako Nín od de Falla nebo Ginastery atd. Tak jak můžete mít tu drzost a zpívat hudbu všech těch skladatelů? Ne, jsme mezinárodní umělci a je to součást naší práce. Naučit se jazyk a hudbu a ponořit se do dané kultury a stylu a všech detailů, které odlišují různé skladatele. A já jsem taky nikdy nebyl otrok! Jak můžu zpívat spirituály? Ano, jsem černoš a asi mě k této hudbě pojí více věcí, protože jsem v dětství chodil do kostela, kde se zpívaly tradiční náboženské písně, chvalozpěvy a gospels. Poslouchal jsem r'n'b a soul a trochu jazz... ale stejně, spirituál jsem nezpíval až do 16 let, když jsem začal věřit v Boha a pochopil, že chci být zpěvákem. Do té doby mi byly spirituály cizí. Slyšel jsem hodně zpěváků, kteří je zpívali jako gospel, na kterém vyrostli. Ano, gospel vznikl smísením prvků spirituálů a jazzu a soulu a ano, všechny vlastně vzešly z plantážních písní, ale jde o rozdílné žánry a zpívají se jinak. Jako všichni velcí umělci používám svou představivost, abych se přenesl do jiných světů nejen zvukově, ale i emocionálně, abych našel pravou podstatu toho, co svou hudbou sděluje Ravel, Rachmaninov, Vaugh Williams a další, a provedl jejich skladby tak, jak si to vyžadují. Nejdůležitější na hudbě, a zejména na spirituálech, je hloubka prožitku, emoce a rytmické senzitivity, které je zpěvák schopen dosáhnout. Při interpretaci spirituálů není hlas to nejdůležitější. Wagnera a Pucciniho můžete autenticky zpívat jinak než spirituály, ale nejdůležitější není hlas a technické schopnosti, ale opravdovost ducha, který interpret nebo interpretka vloží do dané skladby a předá ji publiku a světu.“ Pochopili všichni! A na předmětu Spirituály, který byl myslím ideou velkých klavíristů a doprovazečů Dennise Helmricha a Margo Garrettové, jsme se hodně naučili! Několik nečernošských studentů zazpívalo spirituál tak procítěně, že jejich interpretace překonala běžnou černou interpretaci. Právě proto si myslím, že nestačí zpívat spirituály, Mozarta nebo Wagnera a mít krásný hlas, ale je třeba mít hlas, který vyjadřuje vášně, opravdovost, cit, hlas, který má výraz a umí vyprávět, tak aby posluchači poskytli plnohodnotný a komplexní zážitek.

Spirituály tedy tvoří součást amerického a světového dědictví a staly se tradičními písněmi. Chtěl bych však upozornit na jednu věc. Po celém světě se spirituály zaměňují za gospel. To je nicméně omyl. Jde o dva rozdílné a specifické žánry, které vzešly ze zkušenosti otroctví, avšak používají úplně odlišnou harmonii. Srovnávat je je jako srovnávat jablka s pomeranči a kiwi. Všechny jsou vynikající, ale úplně jiné. Harmonie gospelu je daleko složitější a propracovanější a prodělala dlouhý vývoj. Podobně jako vzdělání se i hudba za posledních 100 výrazně změnila. Srovnajme renesanční hudbu s hudbou romantismu, klasicistní hudbu s hudbou soudobou, jazz s rhythm and blues atd. Spirituály, tzn. lidová hudba se od našeho milého gospelu liší hlavně v tom, že má prostší melodie, frázování a harmonii. Je to hudba, která je ve své upřímnosti a opravdovosti výjimečná a podle mě skutečně božská.

Nechtěl jsem, aby toto CD působilo omračujícím dojmem, chtěl jsem se vyhnout tomu, aby na něm bylo něco okázalého či přepjatého. Chtěl jsem vyprávět příběh, a to velmi odlišně od toho, jak bych to udělal při nějakém jiném recitálu. Věřím, že si posluchač alespoň poprvé najde hodinu času, aby se touto hudbou nechal naprosto pohltit, aby se oddal tomu, čemu já říkám kontakt s Bohem, protože právě to mu umožňuje tato hudba, plná energie a blahodárných vibrací. Každá píseň představuje duchovní pout' zkušeností otroctví a je podána se silou, barvou a zvukem hudby 19. a 20. století. Dopřejte si tedy hodinu času s touto hudbou a zažijte „osvícení“. Věřím, že moje interpretace vám to umožní.

Rozhodl jsem se také, že zařadím píseň autorky Undine S. Moorové (je první písní tohoto CD). Tato skladatelka, která rovněž upravuje spirituály, napsala zajímavou skladbu, v níž jemně (byť i pomocí pronikavého, až drsného dialogického textu) vykresluje dítě, které se nevinne ptá: „Mami, pán nás zítra prodá?“ a dostane od rodiče téměř nerozeznatelnou, šeptanou odpověď, že ano („Yes, yes, eys. Oooooohhhh, watch an pray!

Na CD jsou spirituály v celé řadě úprav od a capella po úpravy sborové, které byly přepracovány pro sólový hlas, např. v dialogické formě (dítě a rodič, dva otroci mezi sebou) s doprovodem klavíru s prostými, nicméně typicky „černými“ harmoniemi. Uváděné písně byly ovlivněny „velikány bílé evropské vážné hudby“, především po stránce harmonické propracovanosti. Jde tedy o písně koncertní, bohatě využívající možností, jež nabízí kvalitní klavírní stylizace, jak ji známe z minulosti. Citovost a epičnost těchto písní lehce osloví i současné publikum. Poskytnou mu však rovněž poučení, přičemž svou krásou překlenou hrůznost tématu otroctví.

Spirituály jsou především otevřenou branou pro ty, kteří touží po kontaktu s božstvím, ať už jej pojmají jakkoli, s tajemnem a krásou života, Přírodou, Nejvyšším stvořitelem všehomíra, Milovaným, se zkušeností otroctví nebo s dávnou minulou dobou.

Cílená, intenzivní a emocionální cesta proudem hudby je naplněna světlem a frekvencemi, které nejenže projdou vašim tělem, pěti tradičně požímanými smysly a mozkem, ale především aktivizují vašeho ducha a duši, vrátí harmonii tam, kde se jí nedostává, vytvoří jedinečnou rovnováhu a osvobodí vašeho duši tak, že se bude moci dotknout transcendentna. Protože je tato hudba výrazem „ducha a duše“, naplní vás vírou, láskou a nadějí, přinese radost, navodí klid a možná vás i změní. A díky této „explozi ducha“ jdoucí ruku v ruce s procítěnou hudbou a ryzími emocemi pochopíme, že SPIRITUÁL - nebo jak říká můj kolega a přítel Bobby McFerrin SPIRITYOUALL - je středobodem všech našich poselství a naší nejvyšší pravdou. So be it, so it is, Amen!

PŘÍJEMNÝ POSLECH! Ať žije spirituál! Ať je toto CD potravou pro vaši duši!

Napsal: Stephen Salters